

fős orosz seregével. A világosi fegyverletétel és a tanulságok levonása után Kossuth sok követője szegődött az osztrákokkal való megegyezés hívévé. A dualizmus korának egyik legnagyobb magyar politikusa Tisza István már világosan látta: Nagy-Magyarország csak egy olyan nagy államalakulaton belül tartható egyben, mint az Osztrák-Magyar Monarchia. Ezért sokáig ellenezte az I. világháborút, aminek végkifejletként megvalósult az, amiért a szerbek 1848-ban fegyvert fogtak a magyar szabadságharc ellen: a szerb Vajdaság. Egyben az is bebizonyosodott, rövidlátó volt az osztrák politika, amikor azokra támaszkodott, akik később a vesztére törtek, miközben – az oroszok jóvoltából – a nagyhatalmi státusnak már csak a látszatát tudta fenntartani.

Kapitány Balázs

A magyarországi történelmi kisebbségi közösségek demográfiai viszonyai és perspektívái 1990–2011 között

A 2011. évi népszámlálás eredményei és azok értékelése

A Központi Statisztikai Hivatal 2013 tavaszán az összefoglaló kötetben,¹ 2014 februárjában a nemzetiség, etnikum kötetben² részletesen publikálta a 2011. októberi népszámlálás hazai etnikai közösségekre vonatkozó adatait. A népszámlálási összefoglaló kötet bevezetőjében a statisztikai hivatal arra hívja fel a figyelmet, hogy „a nemzetiségekhez tartozók száma 2001 óta – a legtöbb hazai nemzetiséget tekintve – jelentős mértékben emelkedett. (...) A növekedésben szerepet játszott az, hogy az országos és helyi nemzetiségi önkormányzatok fontosnak tartották a népszámlálásban a nemzetiség feltüntetését, és erre kérték a tagjaikat, a nemzetiségi lakosságot.”³

Az összefoglaló kötet részletes táblaállománya a bevezetőben megfogalmazottaknak megfelelően jellemzően szintén a nemzetiségek létszámának növekedését mutatja. Az 1.1.1.6 tábla (66. oldal) szerint például a hazai szlovákság létszáma 1990-ben 10 459 fő, 2001-ben 17 693 fő, míg 2011-ben egyenesen 29 647 fő. Ha a tábla 1990-es adatait összevetjük a 2011-es adatokkal, azt állapíthatjuk meg, hogy az arányában és létszámában is erőteljesen visszaszoruló magyarság kivételével minden, a táblázatban már 1990-ben is feltüntetett nemzetiség⁴ létszáma egyértelműen növekedett az 1990-2011-es időszakban.

¹ *Népszámlálás 2011–3. Országos adatok.* KSH: Budapest, 2013.

² *Népszámlálás 2011–9. Nemzetiségi adatok.* KSH: Budapest, 2014. 181.

³ *Népszámlálás 2011–3, 2013, i.m.* 20.

⁴ A kiadvány megnevezése szerint: cigány (romani, beás); horvát; német; román; szerb; szlovák; szlovén.

Noha a statisztikai hivatal – szemben például az 1990-es népszámlálással – saját maga még részletes elemzést nem jelentett meg az eredményekről, a tudományos közvéleményben hamarosan megjelentek az első elemző cikkek.

Tóth Ágnes és Vékás János két elemzést is publikált az adatok alapján.⁵ Ők a publikált és saját elemzéseken nyugvó adatok alapján egyértelműen növekedésről írnak, mint írják 2001 és 2011 között „a magyarországi nemzetiségek összlétszáma a másfélszeresére nőtt”.⁶ Ezt a növekedést jelentős részben az etnikai disszimilációra vezették vissza. Elemzésükben bár foglalkoztak az egyes népszámlálások eltérő módszertanával, úgy ítélték meg, hogy a „módszertani eltérések nem befolyásolták lényegesen az eredményeket. A szerzők szerint a változások a »valós társadalmi folyamatokat« tükrözik”.⁷

Tátrai Patrik elemzésében szintén a kisebbségek létszámának és arányának növekedését hangsúlyozta.⁸ Ennek okaként részben a bevándorlást, de elsősorban az etnikai identitás felvállalását látja. A Tóth – Vékás szerzőpárossal vitatkozva úgy véli a folyamatot nem helyes az asszimiláció-disszimiláció fogalompárral megkülönböztetni, ehelyett a kettős kötődések és hibrid identitások és szimbolikus etnicitás fogalmi megközelítéseket preferálja: „a hazai kisebbségek lélekszámának növekedése nem az asszimiláció/disszimiláció, hanem egyrészt a kettős kötődések és a hibriditás, másrészt a szimbolikus etnicitás elméleti kereteiben értelmezendő. Előbbi jól magyarázza azon népesség önbevallását, akik valóban egyaránt rendelkeznek magyar és kisebbségi identitással, kötődnek mindkét kultúrához, használják a kisebbségi intézményeket, látogatják a kisebbségi rendezvényeket. A szimbolikus etnicitás pedig főként azok esetére alkalmazható, akik – a korábbi asszimilációs folyamatok eredményeként – már

⁵ Tóth Ágnes – Vékás János: A magyarországi nemzetiségek létszámváltozása 2001 és 2011 között. *Statisztikai Szemle*, 2013. 12. 1256–1267.; Tóth Ágnes – Vékás János: Nemzetiségek Magyarországon 2001–2011. Etnodemográfiai folyamatok a népszámlálások tükrében. *Kisebbségkutatás*, 2014. 3. 36–72.

⁶ Tóth – Vékás, 2013. A magyarországi nemzetiségek létszámváltozása, i.m. 1257.

⁷ Tóth – Vékás, 2014. Nemzetiségek Magyarországon, i.m. 43.

⁸ Tátrai Patrik: Etnikai folyamatok Magyarországon az ezredforduló után. *Területi Statisztika*, 2014. 5. 506–523.

elsősorban magyar kötődésűek, de számon tartják kisebbségi gyökereiket, annak ellenére, hogy a mindennapokban nem vagy alig kapcsolódnak a kisebbségi kultúrához, intézményrendszerhez.”⁹

Az előző szerzőkkel szemben Morauszki és Papp a népszámlálási eredmények változása mögött meghúzódó módszertani változások szerepét hangsúlyozza, és kétségbe vonja, hogy valóban jelentősen nőtt volna a magukat nemzetiségieknek vallók létszáma.¹⁰ A népszámlálások eltérő módszertana miatt ugyanis kevéssé tartják szerencsésnek a 2001. és a 2011. évi publikált adatok elsőre kézenfekvőnek tűnő, a korábbi szerzők által is alkalmazott összevetését. E helyett a következőt javasolják: „módszertanilag elfogadhatóbbnak tartjuk összevetni a 2011. évi (KSH kiadványokban nem publikált) első nemzetiségi hovatartozást az 1990. évi népszámlálás nemzetiségi adatsoraival”.¹¹ Ez utóbbi adatok összehasonlítása alapján úgy vélik, hogy jelentősen nem növekedett 1990 és 2011 között a magyarországi nemzetiségek létszáma, és „valójában nem beszélhetünk markáns etnikai revivalról”.¹²

A hazai nemzetiségi csoportok tagjainak körében meglehetősen sok kérdőíves kismintás adatfelvétel is történt az elmúlt évtizedekben.¹³ Ezek eredményeiben nem sok jele lelhető fel az etnikai/nemzetiségi identitás-tudat erősödésének, inkább meglehetősen egybehangzóan arra utalnak, hogy a kisebbségi származásúak körében generációról generációra csökken a kisebbségi identitással rendelkezők aránya, és a fiatal generációk körében inkább csak valamiféle kulturális kötődést láthatunk.

⁹ Uo. 519.

¹⁰ Morauszki András – Papp Z. Attila: Nemzetiségi revival? Magyarország nemzetiségei a 2011. évi népszámlálás megváltozott módszertana tükrében. *Kisebbségkutatás* 2014. 3. 73–98.

¹¹ Uo. 78.

¹² Uo. 89.

¹³ Ezek közül kettő terjedt ki több hazai nemzetiségre. Sajnos ezek közül, a MaBiLing projekt eredményei szinte kizárólag a nyelvhasználatra, a kétnyelvűség, a nyelvvesztés folyamatira koncentrálnak, és csak érintőlegesen foglalkoznak a válaszadók identitásával. Lásd például: Bartha Csilla: Nyelv, identitás és kisebbségek. A nemzeti identitás fogalmának értelmezései egy országos kutatás tükrében. In: *Egység a különbözőségben*. A Friedrich Ebert Alapítvány Budapesti Képviseletének időszakos kiadványa 7. köt., Friedrich Ebert Stiftung: Budapest, 2006. 57–84.

Homišínová¹⁴ négy hazai nemzetiségre kiterjedő kérdőíves vizsgálatuk eredményeinek ismertetésekor úgy találja, hogy „a magyarországi németek, szlovákok és horvátok etnikai identitását ... akkulturációs és asszimilációs folyamatok jellemzik”, „generációnként csökken a magukat az adott nemzetiséghez tartozónak vallók aránya”, „a magyar nemzetiséggel való azonosulás irányába való elmozdulás nyilvánvaló és erősödő tendenciájú”. Hasonló következtetésre jutott egy, hét horvát falura kiterjedő vizsgálat,¹⁵ egy a bajai németek között végzett kérdőíves kutatás¹⁶ is, illetve Radó Péternek¹⁷ a magyarországi szlovének között még a 90-es években végzett vizsgálata is.

Olyan kutatási eredmények, amelyek az hazai hagyományos nemzetiségek esetén a kisebbségi nemzeti/etnikai identitás esetleges erősödéséről szólnak, inkább kvalitatív jellegűek. Ezek az eredmények elsősorban viszont nem generációk közötti etnikai újraéledésről tanúskodnak, hanem inkább az életúton belüli identitás-erősödésről/visszaszerzésről.¹⁸

A népszámlálások változó módszertana

Saját véleményünk kifejtéséhez elkerülhetetlen, hogy noha már mások is,¹⁹ magunk is²⁰ megtettük már korábban, itt ismét röviden bemutassunk azt, hogy az elmúlt három népszámlálás alkalmával hogyan gyűj-

¹⁴ Homišínová, Mária: *Identitás, nyelvhasználat, asszimiláció*. MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat: Budapest, 2008. 298.

¹⁵ Tasi István (szerk.): *Azonosságtudat az olvasótételekben*. SZIE Alkalmazott Bölcsészeti és Ped. Kar: Jászberény, 2013.

¹⁶ Manz, Adelheid: Zur Identität einer urbanen, deutschen Sprachminderheit in Südungarn. In: Agnes Klein – Nobert Mesko (Hrsg.): *Gegenwartsaspekte der Zwei- und Mehrsprachigkeit*. PTE IGYTK: Szekszárd, 2012, 38–71.

¹⁷ Radó Péter: Asszimiláció és nyelvváltás a magyarországi szlovének körében. *Regio – Kisebbség, politika, társadalom*, 1996. 1. Letöltés helye: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00024/pdf/09.pdf>; letöltés ideje: 2015.09.30.

¹⁸ Ana Borbély: *Limbă română și identitate românească în Ungaria*. Inst. de Cercetări al Românilor din Ungaria: Giula, 2013. 151.

¹⁹ Például: Morauszki – Papp, 2014. Nemzetiségi revival?, i.m.

²⁰ Lásd: Kapitány Balázs: Kárpát-medencei népszámlálási körkép. *Demográfia*, 2013. 1. 25–64.

tötték Magyarországon a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó adatokat. Az 1. táblázatban a legutóbbi három népszámlálás vonatkozó kérdései találhatóak, a 2. táblázatban és a KSH által publikált legfontosabb mutatószámokat foglaltuk össze.

A táblázatokból látható, hogy az elmúlt három népszámlálás alkalmával mind az alkalmazott kérdések, mind a publikációkban használt fogalmak folyamatosan változtak. A két talán leginkább stabilnak vélt fogalom a nemzetiség és az anyanyelv képzése is alapvetően megváltozott.

Míg egy személynek 1990-ben egy nemzetisége lehetett (ahogy ez a nemzetközi gyakorlatban mindmáig leginkább elterjedt) 2001-ben már három, melyek között nem volt 'minőségi különbség', 2011-ben pedig immár a kérdések szintjén is elkülönül az 'nemzetiség' és a külön kérdésben tudakolt 'másik nemzetiség'. Ezek a változások érdemben befolyásolták az eredményeket, lépésről lépésre 'lazították' a nemzetiségi besorolás határait. Ez azonban nem véletlen, vagy valami hiba, hiszen éppen a célból került sor a kérdések módosításra, hogy növekedjen a magyartól eltérő, többes identitást is felvállalók létszáma. Ez az adatokat közlő kiadványból is egyértelműen kiderül: „nemzetiségre azonban nem egy, hanem két kérdést tettünk fel a 2011. évi népszámlálás során, felhasználva azokat a kutatói tapasztalatokat, amelyek szerint elősegíti a többes identitás bejegyzését az, ha nem egy, hanem két prioritás nélküli (sic!) kérdés vonatkozik a nemzetiségi hovatartozásra. Az eredmények azt mutatják, hogy a kérdésfeltevés helyes volt: a nemzetiséghez tartozás összes jelölésének több mint 60 százaléka a másik nemzetiségi kérdésre érkezett be.”²¹ Amikor azonban ezután a KSH az előbb is hivatkozott táblában²² közli azt az adatot, hogy például német nemzetiségűek létszáma a 2001-es 62 105 főről 2011-re 13 195 főre növekedett, már nem lehet tudni, hogy ez a növekedés nem-e annak a következménye, hogy 2011-ben külön, második kérdésben rákérdeztek a másik nemzetiséghez tartozásra. Erre a bizonytalanságra azonban a táblázatban semmi sem hívja fel a figyelmet.

²¹ Népszámlálás 2011–3, 2013, i.m. 21.

²² Uo. 67. 1.1.6.1. tábla.

1. táblázat. Nemzetiséggel kapcsolatos kérdések az egyes népszámlálásokkor

1990	2001	2011
Nemzetisége:	/A következő kérdésekre az adatszolgáltatás nem kötelező! Mely nemzetiséghez tartozónak érzi magát? Kérdésenként legfeljebb három válasz jelölhető meg!	/A következő kérdésekre az adatszolgáltatás nem kötelező! Mely nemzetiséghez tartozónak érzi magát?
		/A következő kérdésekre az adatszolgáltatás nem kötelező! Az előzőekben megjelöltön kívül tartozik-e másik nemzetiséghez is?
Anyanyelve:	/A következő kérdésekre az adatszolgáltatás nem kötelező! Melyik nyelv az anyanyelve? Kérdésenként legfeljebb három válasz jelölhető meg!	/A következő kérdésekre az adatszolgáltatás nem kötelező! Mi az Ön anyanyelve? Legfeljebb két válasz adható!
Anyanyelvén kívül más nyelven beszél-e? Több válasz adható!	Milyen nyelveken beszél?	Milyen nyelven beszél? Milyen nyelven képes másokat megérteni, és magát megértetni?
	/A következő kérdésekre az adatszolgáltatás nem kötelező! Mely nemzetiség kulturális értékeihez, hagyományaihoz kötődik? Kérdésenként legfeljebb három válasz jelölhető meg!	
	/A következő kérdésekre az adatszolgáltatás nem kötelező! Családi, baráti közösségben milyen nyelvet használ általában? Kérdésenként legfeljebb három válasz jelölhető meg!	/A következő kérdésekre az adatszolgáltatás nem kötelező! Családi, baráti közösségben milyen nyelvet használ általában? Legfeljebb két válasz adható!

2. táblázat. A KSH publikációkban használt kategóriák és képzésük módja az egyes népszámlálásokkor

	1990	2001	2011
Nemzetiség	'Nemzetisége' rovatban az adott nemzetiséget adta meg, vagy olyan egyéb nemzetiséget* nevezett meg, amelyet később oda kódoltak	„Mely nemzetiséghez tartozónak érzi magát?” kérdésre adott válaszai között (max. három) megtalálható volt az adott nemzetiség, vagy olyan egyéb nemzetiségi megnevezés, amelyet később oda kódoltak.	„Mely nemzetiséghez tartozónak érzi magát?” kérdésre az adott nemzetiséget nevezett meg, amelyet később oda kódoltak, vagy olyan egyéb nemzetiséget nevezett meg, amelyet később oda kódoltak.
Anyanyelv	'Anyanyelve' rovatban az adott nemzetiséget adta meg, vagy olyan egyéb anyanyelvet** nevezett meg, amelyet később oda kódoltak	„Melyik nyelv az anyanyelve?” kérdésre adott válaszai között (max. három) megtalálható volt az adott nemzetiség, vagy olyan egyéb nemzetiségi megnevezés, amelyet később oda kódoltak.	„Mi az Ön anyanyelve?” kérdésre adott válaszai között (max. kettő) megtalálható volt az adott nemzetiség, vagy olyan egyéb nemzetiségi megnevezés, amelyet később oda kódoltak.
Nemzetiséghez tartozó	-	Mindazok a személyek, akik a „Mely nemzetiséghez tartozónak érzi magát?”; „Melyik nyelv az anyanyelve?”; „Mely nemzetiség kulturális értékeihez, hagyományaihoz kötődik?”; „Családi, baráti közösségben milyen nyelvet használ általában?” kérdésekre adható legfeljebb 12 válasz valamelyikének megneveztek egy adott nemzetiségi csoportot, vagy egyéb olyan csoportot, amelyet később oda kódoltak.	Mindazok a személyek, akik a „Mely nemzetiséghez tartozónak érzi magát?”; „Az előzőekben megjelöltön kívül tartozik-e másik nemzetiséghez is?”; „Melyik nyelv az anyanyelve?”; „Családi, baráti közösségben milyen nyelvet használ általában?” kérdésekre adható legfeljebb 6 válasz valamelyikének megneveztek egy adott nemzetiségi csoportot, vagy egyéb olyan csoportot, amelyet később oda kódoltak.

* . Pl. a bunyevácokat a horvátokhoz, a svábokat a németekhez kódolták, stb.

** . Pl. a beást nem a románhoz, hanem a cigányhoz, a bunyevácokat a horvátokhoz, a svábokat a németekhez kódolták, stb.

Szintén változott az anyanyelv kérdésének a módja: 1990-ben egy, 2001-ben három, 2011-ben két anyanyelvre lehetett egy személynek. Itt nem tudunk különbséget tenni 'első', 'másik' és 'harmadik' anyanyelv között, de látván a nemzetiségi adatok megoszlását, talán nem túlzás azt feltételezni, hogy az adott kisebbségi anyanyelvet megjelölők többsége itt sem elsőként jelölte meg a kisebbségi nyelvet. Amikor például azt látjuk, hogy az ukrán anyanyelvűek száma igen jelentős arányban 4885 főről 3384 főre csökkent tíz év alatt, emiatt bizonytalanok lehetünk abban, hogy valóban ekkora visszaesés figyelhető-e meg, vagy csupán arról van szó, hogy míg az oroszok, ruszinok 2001-ben a magyar és az orosz/ ruszin mellett az ukránt is megjelölhették harmadikként az anyanyelvek között, 2011-ben már erre nem volt lehetőség, így a presztízsben harmadik nyelvnek számító ukrán nyelv visszaesett.

A statisztikai hivatal publikációiban 2001-ben bevezetett 'nemzetiséghez tartozó' összefoglaló kategória használata szintén nem sokat segít. Ez a kategória egyfelől az elnevezése által sugallt fogalomhoz képest kicsit túlságosan bőven lett meghúzva. Például az a személy, aki egyetemi tanulmányait Bécsben végezte, ott barátokra, ismerősökre tett szert és emiatt bejelölte a magyar mellett a németet is, mint családi, baráti közösségben használt nyelvet, bekerül a német nemzetiséghez tartozó kategóriába. Ehhez hasonlóan az Erdélyből áttelepült magát konzekvensen és kizárólag magyarnak és magyar anyanyelvűnek valló magyarok egy része 'román nemzetiséghez tartozóként' is bekerült az összesítésbe, egyszerűen azért mert baráti társaságban használja a román nyelvet. Ez utóbbi eredményez olyan furcsaságokat, hogy a román nemzetiséghez tartozók között több a református (8801 fő), mint az ortodox vallású (5218 fő).²³ További gond, hogy a 2001 és 2011 között a fogalom képzéséhez használt kérdések is megváltoztak, így itt sem lehetünk biztosak abban, hogy a változás mögött mi húzódik, pontosabban a növekmény milyen arányban írható a másik nemzetiségre vonatkozó külön kérdés számlájára.

Az állandóan változó (jellemzően bővülő) kategóriák használata nem csak az összevetéseket nehezíti meg, de esetlegesen megalapozatlan

²³ Népszámlálás 2011–9., 2014, i.m. 120. 2.9.9. tábla.

következetésekhez is vezethet. Például Tátrai²⁴ hosszasan foglalkozik azzal, hogy míg korábban az anyanyelv fejezte ki az egyes nemzetiséghez való tartozást, addig „a 2011-es adatok arról tanúskodnak, hogy az adott nemzetiséghez tartozásnak egyáltalán nem feltétele a nyelvi kompetencia.”²⁵ Ez pedig Tátrai szerint komoly érv a szimbolikus etnikai identifikáció, mint a jelenségek leírására alkalmas elméleti keret mellett. Itt a szerző azzal nem számol, hogy a vizsgált időszakban a KSH által közölt nemzetiségi fogalom nagyobb mértékben 'hígult' fel, mint az anyanyelv egyébként 2001 és 2011 között éppenséggel szűkített fogalma. Emiatt viszont sokan olyanok – a 2011-es második kérdésre a nemzetiséget felvállalók – is az adott nemzetiségi kategóriába kerültek, akik 1990-ben nem. Ezen személyek viszont jellemzően éppen nem kisebbségi anyanyelvűek. Például a 2011-ben elsőként szerb nemzetiséget megjelölők 83%-a, a másodlagosan szerb nemzetiségűek 27%-a vallotta magát szerb anyanyelvűnek. Ha viszont ezt a torzító hatást kiszűrjük – mint azt megtette Morauszki – Papp²⁶ tanulmányának 4. ábrájában – rögtön kiderül, hogy bár jellemzően tényleg csökkent 1990 és 2011 között az adott nemzetiséget (elsőként) felvállalók között az adott kisebbségi nyelvet anyanyelvüknek vallók aránya, de (a cigányság értelemszerű kivételével) mindmáig a hagyományos kisebbségi csoportokhoz való tartozást elsődleges nemzetiségüként felvállalók egyértelmű többsége kisebbségi anyanyelvűnek számít. (A 2011-es anyanyelv meghatározás szerint.)

Ugyanakkor Morauszki – Papp szintén kicsit túlinterepretilja az eredményeket, amikor úgy veti össze az 1990-es anyanyelvi adatokat a 2011-es anyanyelvi adatokkal, hogy közben mintegy elfelejtkeznek arról, hogy időközben az anyanyelv meghatározása megváltozott: 1990-ben mindenkinek csak egy, míg 2011-ben – legalábbis a statisztikai hivatali definíció szerint – két anyanyelvre lehetett. Ilyen értelemben nem tudjuk, hogy a megfigyelt mérsékelt csökkenés mekkora lett volna, ha 2011-ben sem lett volna lehetőség a két anyanyelv megjelölésére (vagy 1990-is két anyanyelvet lehetett volna megjelölni.)

²⁴ Tátrai, 2014. Etnikai folyamatok Magyarországon, i.m.

²⁵ Uo. 517.

²⁶ Morauszki – Papp, 2014. Nemzetiségi revival?, i.m.

Az eredmények ilyen formában történő nyilvánosságra hozatala azoknak a kutatóknak sem könnyíti meg a dolgát, akiknek elsődleges céljuk nem az egyes népszámlálások nemzetiségi eredményeinek összevetése, de saját kutatási témakörükhöz szükségük lenne 'fogódzóként' az időbeli trendek ismeretére. Tar és Hajnal²⁷ például Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kapcsán így ír: „többi nemzetiség lélekszámának és számarányának változása is igen érdekes képet mutat, hiszen mind-egyik nemzetiség lélekszáma jelentősen emelkedett, sőt a ruszinoké megtízszereződött. Ez nem magyarázható a természetes szaporodással, hanem inkább a felmérési módszerek javulásával, illetve azzal, hogy a hazai nemzetiségek nagyobb számban vállalták identitásukat.” Látható, hogy a szerzők érzékelik, hogy a közölt adatokból nem lehet elkülöníteni a természetes népmozgalmra visszavezethető változást, a felmérési módszertan változását és az identitás változását. Mások, – még ha feltehetően meglepőnek is érzik az eredményeket – egyszerűen figyelmen kívül hagyják a módszertan változását. Például Dobos²⁸ így ír: a „2011. évi népszámlálás még alaposabb elemzésre szoruló adatai megerősítik, hogy továbbra is felértékelődően van a nemzetiségi identitás”. Nyilván nem is várható el, hogy jogi témájú szakcikkekben, vagy akár a napisajtó szerzői pontosan tisztában legyenek a változó módszertannal és annak hatásaival ez eredményekre.

Lehetőségek az időbeli tendenciák felvázolására a népszámlálási adatok alapján

A fentiekben bemutatottak miatt mi összességében egyértelműen osztjuk a Morauszki – Papp²⁹ tanulmány kétségeit a publikált mutatószámok összehasonlíthatóságát illetően. Természetesen ez önmagában nem azt

²⁷ Tar Ferenc – Dr. Hajnal Béla: Nemzetiségek Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, különös tekintettel a romákra. *Területi Statisztika*, 2014. 5. 491–505.

²⁸ Dobos Balázs: Nemzetiségi nyelvhasználat Magyarországon: Jogok és tapasztalatok. *Létünk*, 2013 Különszám 26–43.

²⁹ Morauszki – Papp, 2014. Nemzetiségi revival?, i.m.

jelenti, hogy véleményünk szerint nincs szó Magyarországon nemzeti-
ségi disszimilációról, vagy helytelen lenne például a szimbolikus etnici-
tás, mint fogalmi keret használata.

A KSH-nak az a gyakorlata, hogy időnként módosítja, a társadalmi valósághoz illeszti az egyes általa használt fogalmakat, meghatározásokat alapvetően teljesen védhető, és jónéhány területen (a GDP számítás-tól az infokommunikációval kapcsolatos adatokig) bevett gyakorlata is a statisztikai hivataloknak. Nem gondoljuk tehát azt sem, hogy a kettős identitás megengedése (2001), majd szinte kieroeltetése (2011) a népszámlálási gyakorlatban hiba lett volna. Sőt, meglehetősen meggyőző szakirodalmi érvek szólnak arról, hogy kettős identitás mint fogalom, valóban jól használható a hazai folyamatok leírására (pl. Bindorffer³⁰).

Empirikus tények is arra utalnak, hogy a többes identitás megnevezésének lehetősége ma Magyarországon sok esetben közelebb visz a társadalmi valóság leírásához. Például a Bindorffer³¹ által kutatott Dunabogdány egy mintegy 2700 fős, legalább fele arányban „svábok” által lakott falu. Az 1990. évi népszámlálás eredményei, a vagylagos nemzetiség-fogalom használatával ebből szinte semmit nem érzékeltettek. (Összesen 155-en vallották magukat németnek). A 2011. évi kettős identitást szinte felkínáló kérdezési mód esetén már 811-en vallották magukat németnek. Ez utóbbi adat feltehetően jobban érzékelteti a falu etnikai viszonyait, multietnikus jellegét, mint az 1990-es, tehát indokolt-nak tekinthető a módszertani változtatás. Ugyanakkor nyilvánvalóan tévedne az a kutató, aki kizárólag a német lakosság számának fenti statisztikákban megfigyelhető növekedése alapján etnikai öntudatra ébredésre, disszimilációra vagy valami ilyesmire következtetne. Ez ezekből az adatokból nem következik. Lehet, ha 1990-ben is a 2011. évi módon kérdezték volna a nemzetiséget ezernél is több személy került volna be a német nemzetiségi csoportba, stb.

³⁰ Bindorffer Györgyi: *Etnikai, nemzeti és kétnemzeti identitás. Előszó.* In: Bindorffer Györgyi (szerk.): *Változatok a kettős identitásra.* Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2007, 7–15.

³¹ Bindorffer Györgyi: *Kettős identitás: Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban.* Új Mandátum /MTA Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2001. 205.

Egyszerűen tehát arról van szó, hogy ezek az állandóan változóan használt népszámlálási fogalmak és adatok megítélésünk szerint módszertani okokból nem alkalmasak időbeli folyamatok leírására. Szem előtt kell, kellene tartani, hogy ha időbeli összehasonlítást akarunk végezni, a valós trendekről szeretnénk ismereteket szerezni, akkor módszertani okokból csak olyan mutatószámokat használhatunk, amelyek valóban alkalmasak ilyen összehasonlításra.

Amennyiben a szándékunk az, hogy a hazai nemzetiségek létszámáról, demográfiai helyzetének változásáról népszámlálási adatok segítségével számoljunk be, akkor meggyőződésünk szerint összesen két olyan mérőszámot tudunk képezni, amely ilyen összehasonlításokra, még ha korlátozottan is, de alkalmas. Paradox módon két olyan mutatószámról van szó, amely nem része sztenderd KSH-s nemzetiségi adatközléseknek.

Az egyik a nemzetiség kategória olyan használata, ahogy azt Moruaszi – Papp is alkalmazta: az 1990. évi népszámlálás egyetlen nemzetiségi kérdésre vonatkozó adatait vetjük össze a 2011. évi népszámlálás „Mely nemzetiséghez tartozónak érzi magát?” kérdésre adott válaszával. A két népszámlálás eredményeinek valós összehasonlíthatóságot itt az garantálja, hogy mind a két esetben kizárólag egy válasz volt megadható, a magyar, mint válaszlehetőség elsőnek ki volt emelve, ezt követte a többi nevesített nemzetiségi kategória. Problémát jelenthet elvileg a kiemelt nemzetiségi csoportok megváltozó listája, illetve az esetleges eltérő sorrend. Az előbbi problémára jó megoldást jelenthet az elemzést azokra a csoportokra szűkíteni, amelyek mind a két esetben nevesítve voltak, és megegyező módon. Ezek a következők: szlovák; román; horvát; szerb; szlovén; német. A magyaron túli megnevezések eltérő sorrendje megítélésünk szerint nem veszélyezteti az összehasonlíthatóságot. Az összehasonlításánál további komoly gondot jelent a válaszolni nem kívánók csoportja. 1990-ben még kötelező volt válaszolni ezekre a kérdésekre, a két későbbi népszámláláskor már nem.³² Ezt a változót a következőkben „(első) nemzetiség”-nek fogjuk nevezni.

³² Erről a problémáról lásd például: Kapitány, 2013. Kárpát-medencei népszámlálási körkép, i.m.

A másik, időbeli összevetésre alkalmas mérőszám egy képzett változó: a nemzetiségi nyelv ismerete, amelyet „nyelvtudásnak” fogunk nevezni. A mindenkor népszámlálási kérdésekből ugyanis, noha különbözőképpen voltak feltéve, összességében megtudható, hányan vannak azok a személyek, akik akár anyanyelvként, akár idegen nyelvként, akár családi baráti társaságban, de beszélnek az adott nyelvet. (Ez nem egyezik meg teljesen a KSH által közölt – pl. KSH 2014³³ – beszélt nyelv adattal, mert utóbbit egyszerűbben képzik.) A javasolt mérőszámnak további előnye, hogy a képzéséhez felhasznált kérdések legátfogóbbikának a megválaszolása kötelező volt minden népszámlálásban, így elvileg az összesített adatok esetén a válaszmegtagadók sem jelentenek problémát. A mérőszámnak ugyanakkor hátránya, hogy egy adott nyelvtudással rendelkező személy még egyáltalán nem biztos, hogy bármilyen érzelmi, társadalmi közösséget is vállal az adott adott nemzetiséggel.

A következőkben ezt a két kérdést felhasználva mutatjuk be az 1990 és 2011 közötti változásokat. Elemzésünk alapvetően a ’hagyományos’ történelmi magyarországi nemzetiségi közösségekre terjed ki: németek, románok, szlovákok, ide értve a három államot alkotott délszláv szomszédnépet is: szerbek, horvátok, szlovének. A cigányság helyzetének vizsgálata nem tárgya ennek az elemzésnek, a csoport vizsgálatát külön, önálló tanulmányban tervezzük. Döntésünknek több oka is van: ennek a túlnyomó többségében magyar anyanyelvű népcsoportnak, ’kategóriának’ a jogi helyzete meglehetősen változékony volt: a rendszerváltás előtt sokáig nem ismerték el etnikumként sem, majd a hagyományos nemzetiségektől elkülönítve, a zsidósággal együtt ’etnikai csoportként’ tekintettek rájuk, míg napjainkban nem elkülönítve a nemzetiségek közé kerültek. A csoport népszámlálási elnevezése is változott /cigány – cigány(roma)/. Mindezek a tények alapvetően befolyásolhatták a csoport népszámlálási reprezentációját is. Ráadásul a cigányság társadalmi helyzete, demográfiai jellemzői alapvetően eltérnek a többi hagyományos nemzetiségtől.

³³ Népszámlálás 2011–9., 2014, i.m. 38.; 1.13. tábla.

A közölt adatok egy-egy ponton részben ismétlik meg majd a Moruaszkai – Papp tanulmány³⁴ által hozott adatokat. Ezt azért tartjuk fontosnak, mert a Moruaszkai – Papp szerzőpáros számításait a népszámlálási állományok 10-10%-os, lényegében pontos, de úgy tűnik bizonyos nemzetiségeket tekintve nem teljesen reprezentatív mintáin végezte.³⁵ Ezzel szemben a jelen számítások³⁶ az adott kérdésre vonatkozó teljes körű népszámlálási adatállományokon alapulnak, így az igen kis létszámú csoportok esetén is teljesen pontos, mintavételi hibától nem terhelt eredményeket tudunk közölni.

Még egyszer hangsúlyozzuk, hogy nem hisszük, hogy ezek a következőkben használt mutatószámok önmagukban jobbak, megbízhatóbbak lennének, mint a többi mutató. Egyszerűen csak arról van szó, hogy csak ezek a mutatók állnak rendelkezésre, amelyek időbeli összehasonlításra alkalmasak.

„(Első) nemzetiség” és „nyelvtudás”: Számok és arányok 1990–2011

Ha a KSH által publikált nemzetiséghez tartozó kategóriát felbontjuk aszerint, hogy megállapítsuk, mekkora lehet 2011-ben annak a csoportnak a nagysága, aki az 1990-es nemzetiségi definíció változatlanul hagyása esetén is nemzetiséginek vallaná magát („(első) nemzetiség”), első pillantásra talán meglepő képet kapunk. A 2011-ben ’nemzetiséghez tartozónak’ sorolt csoportok tagjainak egyértelmű többsége az 1990-ben alkalmazott kérdés alapján nem jelent volna meg nemzetiségiként: az „(első) nemzetiség” alapján ide besoroltak aránya 20% (szlovákok) és 39% (horvátok) között ingadozik. Igazából az állapítható meg, hogy a

³⁴ Moruaszkai – Papp, 2014. Nemzetiségi revival?, i.m.

³⁵ Például a 10% mintában 4275 fő jelölte meg első nemzetiségéként a németet, így 42750 fős becslést adtak erre az értékre. Ezzel szemben a teljes állományban ez az érték 44243 fő.

³⁶ Az igencsak méretes népszámlálási adatállományok kezelésében Szabó Laura kolléganőm volt a segítségemre, akinek a munkáját ez úton is köszönöm.

legnagyobb arányát a nemzetiséghez tartozóknak azok teszik ki, akik a második nemzetiségi kérdésre válaszolva, „másik nemzetiségként” vallották magukat az adott csoporthoz tartozónak. Elsősorban a németek és a románok esetén jelentős annak az alcsoportnak az aránya, akik nem is nemzetiségi, hanem nyelvi kérdésre adott válaszuk alapján kerültek a „nemzetiséghez tartozó” csoportba.

3. táblázat. A KSH által publikált ’nemzetiséghez tartozó’ csoport felosztása a besorolása szerint (2011)³⁷

	„nemzetiséghez tartozó”	„(első) nemzetiség” alapján	„másik nemzetiség” alapján	egyéb alapon (anyanyelv(ek), vagy családi, baráti közösségben használt nyelv alapján)	az első nemzetiség alapján besoroltak aránya
horvát	26 774	10 426	13 135	3 213	39%
német	185 696	44 243	87 708	53 745	24%
román	35 641	7 958	18 387	9 296	22%
szerb	10 038	2 739	4 471	2 828	27%
szlovák	35 208	7 096	22 551	5 561	20%
szlovén	2 820	1 063	1 322	435	38%

A következő lépésben érdemes bemutatni az „(első) nemzetiségi” eloszlásokat, vagyis a vizsgált hazai nemzetiségi csoportok létszámának rendszerváltást követő változását, abban az esetben, ha az 1990-es – nemzetközi sztenderdeknek megfelelő – nemzetiségi besorolási mód ’felhígítására’ nem került volna sor (lásd 4. táblázat).

³⁷ A besorolásnál, ha egy válaszadó több szempontból is besorolható lenne egy nemzetiséghez, az első nemzetiség választása felülírta a második nemzetiség választását, illetve a nyelvtudást; illetve a második nemzetiség választása felülírta a nyelvtudás változót.

4. táblázat. A nemzetiségi csoportok létszáma és aránya, az „(első) nemzetiség” alapján (1990, 2011)

	1990		2011		
	létszám	arány (ezrelék)	létszám	arány	tisztított arány*
horvát	13 570	0,13%	10 426	0,10%	0,12%
német	30 824	0,30%	44 243	0,45%	0,52%
román	10 740	0,11%	7 958	0,08%	0,09%
szerb	2 905	0,03%	2 739	0,03%	0,03%
szlovák	10 459	0,10%	7 096	0,07%	0,08%
szlovén	1 930	0,02%	1 063	0,01%	0,01%

* A nemzetiségi, illetve az (első) nemzetiségi kérdésre válaszolók arányában (8 483 930 fő).

Az „(első) nemzetiség” alapján összevetve a hat vizsgált kisebbség adatait nemzetiségi újjáéledésre utaló esetleges jeleket kizárólag a németesség esetén tapasztalunk. Ez az egyetlen csoport, amelynek, mind a létszáma, mind az aránya egyértelműen nőtt a rendszerváltást követően. A németességre vonatkozó adatok értelmezésekor azonban egyfelől figyelembe kell venni, hogy a második világháborút követő német kitelepítés jelentős részben az 1941-es népszámlálásra adott válaszok alapján történt.³⁸ Ennek hatására teljesen nyilvánvaló, hogy a német közösség tagjainak jó része ezt követően saját történelmi tapasztalatokból okulva nem vállalta fel a népszámlálások alkalmával nemzetiségét, anyanyelvét.³⁹ A német, mint elsődleges nemzetiségi identitás felvállalásának 1990 és 2011 közötti növekedése mögött így nem feltétlenül valós lélekszám-növekedés áll, hanem állhat a népszámlálás intézményével kapcsolatos ellenérzések csökkenése is. Másfelől a németesség esetén felmerülhet az is, hogy az idősebb generáció inkább még a „sváb” identitással azonosította volna magát (már ha szerepelt volna a számlálóíveken), amely a rendszerváltást követően megváltozott.

A másik végletet a hazai szlovénság jelenti. Ez a – az 1990-es népszámlálási publikációkban „szlovén(vend)”-nek nevezett kis létszámú

³⁸ Lásd például: Czibulka Zoltán – Heinz Ervin – Lakatos Miklós (szerk.): *A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás*. Magyar Statisztikai Társaság Statisztikatörténeti Szakosztálya – Központi Statisztikai Hivatal: Budapest, 2004. 377.

³⁹ Lásd például: Bindorffer, 2001. Kettős identitás, i.m. 17.

nemzetiségi közösség úgy tűnik létszámát és arányát tekintve egyaránt gyorsan fogyatkozik.

A négy másik közösség átmeneti helyzetben van: míg létszámuk egyértelműen csökkenni látszik, a kapott adatok értelmezése nagyban attól függ, hogy mit gondolunk a 2011-ben a nemzetiségi kérdésre nem válaszolókról. Ha azt feltételezzük, hogy az adott csoportban felül vannak reprezentálva azok a kisebbségi kötődésű személyek, akik valamilyen okból (pl. félelmek miatt) elutasították a válaszadást, akár még a nemzetiségi arány tartása is feltételezhető.⁴⁰ Ha az arány számításakor csak a nyilatkozókkal törődünk, jellemzően mérsékelt arányvesztést, de nem felszámolódást feltételezhetünk.

Szintén érdekes lehet annak vizsgálata, vajon az adott kisebbségi nyelveket beszélők létszáma hogyan változott 1990 és 2011 között, illetve milyen az összefüggés a „nyelvtudás” és az „(első) nemzetiség” felvállalása között (lásd 5. táblázat).

5. táblázat. Nyelvtudás és nemzetiség összefüggése (1990, 2011)

Nemzetiség	Népszámlálás éve	Beszéli a nyelvet	Az „(első) nemzetiségiek” közül beszéli a nyelvet	A nyelvet beszélők közül „(első) nemzetiséghez” tartozónak vallotta magát
horvát	1990	35 866	96%	36%
	2011	36 446	90%	26%
német	1990	453 582	89%	6%
	2011	1 112 151	75%	3%
román	1990	49 355	88%	19%
	2011	128 938	91%	6%
szerb	1990	16 599	90%	16%
	2011	28 808	86%	8%
szlovák	1990	68 852	85%	13%
	2011	44 254	76%	12%
szlovén	1990	4 193	94%	43%
	2011	3 460	90%	28%

⁴⁰ Persze 1990-ben is adott volt a lehetőség, hogy a kisebbségi identitásukat nyíltan felvállalni nem kívánók egyszerűen magyarként írássák össze magukat.

A különböző nyelvek esetén más képet kapunk: a szlovák és a szlovén nyelvet beszélők száma jelentősen csökkent a rendszerváltást követően. A szlovák nyelv visszaszorulása abszolút számokat nézve is komoly méretű: az 1990-es 69 ezer főről 44 ezer főre. A horvát nyelvet beszélők száma érdemben nem változott. Ezzel szemben a románul, szerbül és németül beszélők száma és aránya jelentősen növekedett. Míg 1990-ben kevesebb, mint 50 ezren beszéltek Magyarországon románul, 2011-ben már csaknem 129 ezren. Ezzel a román, az angol a német és az orosz után hazánk negyedik legelterjedtebb beszélt nyelve lett, amelyek többben ismernek, mint például a franciát. A németül beszélők száma már a 2001-es népszámlálás idején is átlépte az egymillió főt, de itt az összehasonlítás a többi vizsgált nyelvvel természetesen csalóka, mert a németet magas presztízsű közvetítő nyelvként (az angolhoz hasonlóan) a beszélők túlnyomó többség idegen nyelvként, iskolában, nyelviskolában tanulta.

Összevetve a nemzetiségi hovatartozással megállapítható, hogy az adott nemzetiséget elsődlegesen felvállaló csoportok túlnyomó többsége, legalább $\frac{3}{4}$ -e mind 1990-ben, mind 2011-ben beszéli a nyelvet. 2011-ben németiség és a szlovákság esetén a legnagyobb, mintegy egynegyed körüli azon „(első) nemzetiségiek” aránya, akik nem beszélik a nyelvet. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a románság kivételével minden nemzetiség esetén nőtt a nyelvet nem beszélők aránya, a legnagyobb visszaesés a németek (89%-75%) és a szlovákok (85%-76%) esetében figyelhető meg.

Másfelől 2011-re már egyértelműen igazzá vált, hogy minden hagyományos kisebbségi nyelv esetén az adott nyelvet beszélők kisebbsége vallja csak magát elsődlegesen az adott nemzetiséghez tartozónak. A nyelvet beszélők között legmagasabb a nemzetiségiek aránya a szlovének és a horvátok körében, de itt is csak éppen egynegyed feletti, tehát a szlovénul/horvátul beszélők csaknem háromnegyede nem vallotta magát elsődlegesen szlovén/horvát nemzetiségűnek. A többi csoportban még alacsonyabb ez az arány. Például a mintegy 29 ezer szerbül beszélőnek csupán 8% jelölte meg a „Mely nemzetiséghez tartozónak érzi magát?” kérdés esetén a szerb választ.

Ezekből az adatokból talán azt a következtetést lehet levonni, hogy bár 1990-hez hasonlóan az erős, elsődleges nemzetiségi identitásnak

még 2011-ben is jellemzően előfeltétele az adott nyelv ismerete, egy kisebbségi nyelv ismerete már egyre kisebb eséllyel garantálja a beszélő elsődleges nemzetiségi identitását. Tehát a magyarországi kisebbségi, a közös nyelvtudás, nyelvhasználat által képződő társadalmi csoportok egyre kevésbé jelentenek elsődleges nemzeti identitásbeli közösségeket.

A létszámváltozás okai és a bevándorlás szerepe

Egy adott országon belül élő kisebbségi közösség, egy etnikai alapon meghatározott népesség létszámának változása három fő tényezőre vezethető vissza.⁴¹ Egyfelől értelemszerűen a természetes népmozgalmra, vagyis a születések és halálozások számára és ezek egyenlegére. Másfelől a nemzetközi vándorlásra: a vizsgált nemzetiségi csoport tagjai elhagyhatták az országot (például a magyarországi németek tömeges németországi munkavállalásának lehet ilyen hatása), de a csoport utánpótlást is kaphatott más országból (például a hazai szerb közösség létszáma nőtt a jugoszláv polgárháború hatására hazánkba menekült szerbekkel, a német közösség létszáma növekedett a be/visszatelepült német nyugdíjasok miatt). A harmadik tényező a sokszor asszimilációnak/disszimilációnak⁴² nevezett identitásváltás, amelynek önmagában több különálló formája (például intragenerációs identitásváltás; intergenerációs identitásváltás), és formánként több iránya (többségi irányba vezető, kisebbségek között, kisebbségi irányba vezető, vagy akár a válaszmegtágadásban megjelenő) lehet.

⁴¹ Részletesebben lásd például Kapitány Balázs: A külhoni magyarok demográfiája. In: Kántor Zoltán (szerk.) *Nemzetpolitikai Alapismeretek*. Budapest, 2013. 117–138.

⁴² Ismerjük a fogalommal kapcsolatos fenntartásokat. (kiindulásnak Biczó Gábor: Az asszimiláció fogalmának műveleti értéke a szociokulturális hasonulási folyamatok értelmezésében. In: Bárdi Nándor – Tóth Ágnes (szerk.): *Asszimiláció, integráció, szegregáció: párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban*. MTA: Budapest, 19–38.). Ebben a kérdésben nem kívánunk állást foglalni. A cikkben az asszimiláció fogalmát egyszerűen a gyakorlati használhatósága miatt használjuk annak a jelenségnek a megnevezésére, amikor egy személy vagy egy szülő és gyermeke a népszámlálás „(első) nemzetiség” kérdésre adott válasza megváltozik/eltér.

Nagyobb létszámú kisebbségek esetén, ahol a kutatók számára többféle adatforrás is rendelkezésre áll, a demográfusok megkísérik a népességváltozás egészében az egyes tényezők szerepének az elkülönítését. (pl. az erdélyi magyarságra vonatkozóan Kiss-Barna 2012) A hazai kis létszámú nemzetiségek esetén erre nem nyílik lehetőség. Ennek elsődleges oka, hogy Magyarországon (szemben például Romániával, Szlovákiával, Szerbiával) a népmozgalmi adatgyűjtés az 1990-es évek óta már nem terjed ki sem nemzetiségre, sem anyanyelvre. Így egy ilyen elemzéshez szükséges alapvető adatok sem ismertek, tehát nem ismerjük sem születettek, sem az elhunytak nemzetiségét. Ennek hatására már a természetes népmozgalmi egyenleg sem állapítható meg pontosan a hazai kisebbségek esetén, így a migráció és az identitásváltás adatait sincs mire vetíteni.

Noha a fentiek miatt átfogó képet nem tudunk adni, a népszámlálási adatok mégis biztosítanak lehetőséget arra, hogy legalább vázlatosan bemutassuk az migráció és az asszimiláció jelentőségét e közösségek szempontjából.

A nemzetközi vándorlás jelentősége a hazai kisebbségi közösségek fennmaradása szempontjából már az előző népszámlálás alkalmával is kutatott téma volt.⁴³ Az időbeli trendek összehasonlítására azonban csak akkor nyílik lehetőség, ha hasonlóan képzett csoportokat vetünk össze. Mivel az 1990-es népszámláláson még állampolgárságot nem kérdeztek, csak a születési hely alapján tudjuk az 1990-es adatokat a 2011. évi adatokkal összevetni, és így a migrációs háttérre következtetni. 2011-ben már állampolgársági adatok is rendelkezésünkre állnak. (A 2011-re vonatkozó egyes kategóriák nem komplementerek.)

⁴³ Tóth Ágnes – Vékás János: *Határok és identitás*. A 2001. évi magyarországi népszámláláskor kisebbségi nemzeti-etnikai kötődést vallott külföldön születettek jellemzői. In: Kovács Nóra – Osvát Anna – Szarka László (szerk.): *Tér és terep*. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III. Akadémiai Kiadó: Budapest, 2004. 135 –189.

6. táblázat. „(Első) nemzetiséghez” tartozók születési ország (1990⁴⁴ és 2001) és állampolgárság (2011) szerint

	1990	2011			
	nem Magyarországon születettek aránya	nem Magyarországon születettek aránya	nem magyar állampolgárok aránya	Magyarországon született magyar állampolgárok aránya	Magyarországon született magyar állampolgár (fő)
horvát	4,1%	6,5%	3,8%	93,2%	9 717
német	16,4%	20,9%	17,8%	78,4%	34 665
román	37,5%	59,1%	44,5%	39,0%	3 104
szerb	20,5%	36,1%	23,1%	62,8%	1 720
szlovák	14,9%	28,7%	25,7%	70,1%	4 975
szlovén	16,7%	8,4%	6,4%	91,6%	974

Az eredmények szerint magyarországi horvátok túlnyomó többsége mind 1990-ben, mint 2011-ben olyan személy volt, aki a mai Magyarország területén született, így őshonos hazai horvátság létszáma még 2011-ben is csaknem elérte a tízezer főt.

A másik, a rendszerváltást követően nemzetközi vándorlással kevésbé érintett közösség a szlovénság. Az igen kis létszámú hazai szlovén „(első) nemzetiségűek” esetén 1990 és 2011 között egyenesen csökkent a nem Magyarországon születettek aránya.

A létszámát tekintve domináns német, szerb, szlovák és román csoportok között viszont jelentősen növekedett a bevándorlók aránya, és nőtt a bevándorlók jelentősége.

A román nemzetiségűek esetén a külföldön születettek aránya már 1990-ben is igen magas (38%-os volt), köszönhetően a 80-as évek migrációs hullámának, de 2011-re ez az érték 59%-ra növekedett. Ez azt mutatja, hogy a magyarországi románság utánpótlása szinte kizárólag Romániából Magyarország felé áramló migrációnak köszönhető. 2011-ben a 7958 román „(első) nemzetiségűből” már csak 3104 fő volt Magyarországon született magyar állampolgár, 4705-en nem Magyar-

⁴⁴ Az 1990-es népszámláláskor csak minden (véletlenszerűen kiválasztott) ötödik adatszolgáltatótól kérdezték meg a születési országot, az adatok a megkérdezetteknek vonatkoznak.

országon születtek, és 3541-en magyar állampolgársággal nem rendelkeztek! Ha a valójában „őshonos” magyarországi románságot tekintjük, megállapíthatjuk, hogy az 1990-ben még legalább 9835⁴⁵ fős közösség létszáma valójában mára alig haladja meg a háromezer főt.

A szerbség számára – ha nem is hasonló arányban – de szintén a nemzetközi vándorlás jelentette az utánpótlást. Míg 1990-ben a szerb (első) nemzetiségűeknek egy ötöde, 2011-ben már 36%-volt határon túli születésű. Az érintettek jelentős része a jugoszláv polgárháború következtében került Magyarországra. Annak, hogy a magukat (elsődlegesen) szerb nemzetiségűnek vallók a létszáma alig csökkent, a legfőbb oka az lehet, hogy az igen nagy arányú⁴⁶ bevándorlás miatt jelentős arányban kicserélődhetett 1990 és 2011 között az a csoport, melynek a tagjai magukat elsősorban ezzel a nemzetiséggel azonosítják. Magyarországon született magyar állampolgár, aki magát elsődlegesen szerb nemzetiségűnek vallja 2011-ben már csak 1720 fő volt.

Talán meglepőbb, hogy a szlovák nemzetiségűek között is duplájára, csaknem 29%-ra nőtt a nem Magyarországon születettek aránya. Ezen szlovák nemzetiségű bevándorlók mintegy 85%-a nem is rendelkezik magyar állampolgársággal. Részben a pozsonyi agglomeráció magyarországi részeire beköltözőkről, részben Budapesten vagy agglomerációjában tanuló vagy dolgozó szlovák állampolgárokról van szó. Azon Magyarországon született magyar állampolgárok száma, akik 2011-ben elsődleges nemzetiségüknek a szlovákot nevezték meg, már kevesebb, mint 5000 fő.

A magyarországi németek számának növekedésében szintén részben szerepet játszott a nemzetközi migráció, itt jelentősebb a hazánkba (jellemzően a Dunántúltra) költöző német és osztrák állampolgárságú nyugdíjasok szerepe. Ez a csoport azonban már jellemzően életkori okokból sem járulhat hozzá a közösség generációk közötti újratermelődéséhez. Ugyanakkor a magyarországi születésű, magyar állampolgársággal rendelkező csoport létszáma igen magas a többi közösséghez viszonyítva: csaknem 35 ezer fő.

⁴⁵ 1990-es „állandó népesség” vagy az akkori terminológia szerint nem ideiglenes lakosok.

⁴⁶ Ne feledjük, igen kis létszámú közösségről van szó.

Identitásváltási, átörökítési folyamatok

Az identitásváltás, az asszimiláció legdirektebb fajtája az egyéni életútban bekövetkező (intragenerációs) identitásváltás. Például valaki fiatal felnőttként még szlovák nemzetiségűnek határozza meg magát az 1990 évi népszámláláson, majd elköltözve a szülői házból, saját családot alapítva már magyar nemzetiségűként gondol magára és nyilatkozik magáról 2011-ben. Mivel az adott népszámlálások az egyes adatszolgáltatók életében csak egy-egy időpontot rögzítenek, és személyi szinten a népszámlálási adatállományok összekapcsolására nincs lehetőség, így önmagukban alkalmatlanok az életút végigkövetésére. Például nem tudjuk, hogy az a fent említett személy, aki most „magyar” választ adott a „Mely nemzetiséghez tartozónak érzi magát?” kérdésre húsz éve hogyan válaszolt a hasonló kérdésekre. Az intragenerációs asszimiláció egy speciális fajtáját mégis meg tudjuk vizsgálni. Vannak olyan települések Magyarországon, amelyek a rendszerváltásig szinte kizárólag egy-egy kisebbség tagjai által voltak lakottak, gyakorlatilag „etnikai szigeteket” alkottak. Az ezeken a településeken született személyek túlnyomó többsége nemzetiségi környezetben nőtt fel, nemzeti kisebbségi identitását a népszámlálásokkor kinyilvánító családokban. Kérdés, hogy amennyiben ezek a személyek felnőnek, milyen eséllyel őrzik meg elsődleges nemzetiségi identitásukat.

A 7. táblázat azon személyek jelenlegi (2011-es) elsődleges nemzetiségi identitását mutatja be, akik 1980-előtt születtek (így a 2011. évi census idején már jellemzően nem csak jogi, hanem társadalmi értelemben is felnőttnek számítottak) négy ilyen magyarországi etnikai szigettelepülés egyikén. Az eredmények meglehetősen egyértelműnek tűnnek. A helyben, kisebbségi környezetben maradt személyek nyilvánvaló többsége (Tótszentmárton esetén 62%-a, a másik három település esetén mintegy 85-90%-a) sikerrel megőrizte, és felvállalja elsődleges kisebbségi nemzeti identitását. Ezzel szemben a más településre, magyar többségi környezetbe költözők között lényegesen csökkent annak az esélye, hogy az érintett ’megmaradjon’ nemzetiségében. Még az ófalusi németek esetén is csak az elköltözötték 42%-a vallotta magát a szülőfalu elhagyása után is német nemzetiségűnek. Ezzel szemben a hazulról elkerült

méhkeréki románok harmada a tótszentmártoni horvátok, felsőszőlőnői szlovének mintegy negyede tartotta meg nemzetiségét. A szülőfalujukból elkerültek nem elhanyagolható része úgy nyilatkozott, hogy nemcsak hogy nem elsődlegesen nemzetiségi identitású, de a szülőfalujában használatos nyelvet sem ismeri. Vagy legalábbis nem számolt be annak ismeretéről.

7. táblázat. Nemzetiségi szigettelepüléseken 1980 előtt született személyek „(első) nemzetisége” jelenlegi lakhelyük szerint (2011)

Születési hely	(Első) nemzetiség és (bármilyen formában) beszélt nyelv	Helyben maradt	Elköltözött	Összesen
Méhkerék	román (első) nemzetiségű	87%	33%	63%
	nem román (első) nemzetiségű, románul beszél	11%	35%	22%
	nem román (első) nemzetiségű, románul nem beszél	2%	32%	15%
		100%	100%	100%
Tótszentmárton	horvát (első) nemzetiségű	62%	26%	39%
	nem horvát (első) nemzetiségű, horvátul beszél	27%	24%	25%
	nem horvát (első) nemzetiségű, horvátul nem beszél	11%	50%	36%
		100%	100%	100%
Felsőszőlőnők	szlovén (első) nemzetiségű	85%	26%	44%
	nem szlovén (első) nemzetiségű, szlovénül beszél	11%	27%	22%
	nem szlovén (első) nemzetiségű, szlovénül nem beszél	4%	47%	34%
		100%	100%	100%
Ófalu	német (első) nemzetiségű	89%	42%	58%
	nem német (első) nemzetiségű, németül beszél	11%	38%	29%
	nem német (első) nemzetiségű, németül nem beszél	0%	20%	13%
		100%	100%	100%

Ezek az adatok arra utalnak, hogy a rendszerváltást követően Magyarországon nem elhanyagolható arányú intragenerációs asszimilációt is feltételezhetünk. Az, hogy valaki nemzetiségi környezetbe, nemzetiségiként születik, úgy tűnik nem garantálja azt, hogy az illető nemzete tagja marad felnőve, magyar etnikai környezetben is. Ez ezért érdekes, mert ilyen erőteljes intragenerációs asszimilációs folyamatok – ha hihetünk a szakirodalomnak – ilyen arányban nem jellemzőek a határon túli magyar közösségekre.

A Kárpát-medencében jelenleg a kisebbségi közösségeket érintő asszimiláció jellemző formája ugyanis nem intra-, hanem intergenerációs jellegű. Az asszimilációnak ez utóbbi típusa alatt azt értjük, hogy a nemzetiségi tudat nem öröklődik tovább a következő generációra. Ennek a jelenségnek megint csak több altípusa lehet.

Egyfelől előfordulhat, hogy egy nemzetiségi családban, ahol mind a két szülő egy adott nemzetiséghez tartozik, a gyermekük, gyermekeik mégsem határozzák meg magukat a kisebbségi csoporthoz tartozónak.

A gyakoribb altípus azonban nem ez, hanem az, amelyik az etnikailag vegyes házasságokra, párkapcsolatokra vezethető vissza. Ilyen párkapcsolatok esetén az egyes etnikai csoportok újratermelését az garantálhatná, ha a heterogám családokban született gyermekeknek társadalmi szinten fele-fele válna ez egyik, illetve a másik nemzetiség tagjává. A valóságban azonban ez a kiegyenlített szocializáció a legritkábban következik be. Vegyes házasságok esetén a jellemző társadalmi valóság az, hogy a gyermekek többsége az adott helyzetben 'erősebb', társadalmilag magasabb presztízsű nemzetiséghez tartozóvá válik. Itt fontos közvetítő szerepet játszhat a tényleges családon belüli nyelvhasználat, nyelvtudás, illetve az egyes nyelvek általános „használhatósága” is. Értelemszerűen az is befolyásolja a következő generáció nemzetiségi hovatartozását, hogy melyik szülő melyik nemzetiséghez tartozik. (A vegyes családokban anyáknak nagyobb az esélye a nemzetiségük átörökítésére, mint az apáknak.)

A hazai hagyományos történelmi nemzetiségek körében az etnikailag vegyes házasságok tartósan magas aránya régóta ismert, és ennek hatása a közösség újratermelődésére is önmagában már kutatott téma.

Magyarországon például Tóth Ágnes és Vékás János két tanulmánya is,⁴⁷ igen részletesen és pontosan mutatja be ezt a kérdést a 2001. évi népszámlálási adatokon, kitérve az együtt élő gyermekek nemzetiségére is. Viszont itt is felmerül az a probléma, hogy 2001. évi népszámlálás „nemzetiség kötődésű” családokra vonatkozó eredményei önmagában nem hasonlíthatók semmihez, így a kapott eredmények is meglehetősen nehezen értékelhetők.⁴⁸

Ezért mi a következőkben az 1990 évi (egyébként publikált ld. KSH 1995⁴⁹), adatokat vetjük össze a 2011. éviékkal, bemutatjuk, hogy az „(első) nemzetiség” alapján meghatározott csoportokban mekkora a házasság/élettársi kapcsolatban élő nők aránya, és közülük hányan választottak ugyanolyan nemzetiségű párt⁵⁰. Utóbbi egyben az etnikailag homogám párkapcsolatok számát is mutatja. (Az etnikailag vegyes párkapcsolatokban élők száma nagyon hozzávetőleg kétszerese, mint a harmadik és negyedik oszlop különbsége. Ennek oka, hogy az etnikailag vegyes kapcsolatba lépő férfiak nem szerepelnek a táblázatban.)

⁴⁷ Tóth Ágnes – Vékás János: Család és identitás. A vegyes házasság szerepe a magyarországi kisebbségi közösségek reprodukciójában. In: Bakó – Papp – Szarka (szerk.): *Mindennapi előítéletek*. Balassi: Budapest, 2006, 252–309.; Tóth Ágnes – Vékás János: Család és identitás. A vegyes házasság szerepe a magyarországi kisebbségi közösségek reprodukciójában. *Demográfia*, 2008. 4. 329–355.

⁴⁸ Például a 2001. évi népszámlálás adatai szerint a (legalább részben) német nemzetiségű feleségek esetén a férfiak 50,1%-a volt német, 68,4%-a magyar nemzetiségű (legalább részben).

⁴⁹ *A nemzetiségek életkörülményei*. KSH: Budapest, 1995. 73.

⁵⁰ A 1990-es adatokban még nem szerepelnek az élettársi kapcsolatban élők, ennek a párkapcsolati formának az elterjedtsége ekkor még igen alacsony volt, így ez az összevetést nem nehezíti.

8. táblázat. *A házastársukkal/élettársukkal élő nők a házastárs nemzetisége szerint (1990, 2001)*

Nemzetiség	Népszámlálás éve	Házastársi (1990) házasság/élettársi (2011) kapcsolatban élő „(első) nemzetiségi” nők	A férj/élettárs nemzetisége megegyezik	Etnikailag homogám kapcsolatban élő nők aránya
horvát	1990	3 582	2 275	64%
	2011	2 450	1 347	55%
német	1990	9 250	4 687	51%
	2011	10 911	6 129	56%
román	1990	2 515	1 599	64%
	2011	2 323	1 182	51%
szerb	1990	628	302	48%
	2011	486	222	46%
szlovák	1990	3 255	1 432	44%
	2011	1 875	889	47%
szlovén	1990	539	323	60%
	2011	269	144	54%

A táblázat egyfelől rámutat, ha az etnikai homogám kapcsolatokat tekintjük az etnikai reprodukció terepének, akkor milyen kicsi közösségekről van szó. Például 1990-ben is csak 323, de 2011-ben már csak összesen 144 (!) olyan család volt Magyarországon, ahol mindkét partner „(első) nemzetisége” szlovén. Feltűnő, hogy minden közösségben (ahogy egyébként az egész országban) igen gyorsan csökken a párkapcsolatban élők aránya a teljes közösségekhez viszonyítva. Az adatok azt mutatják, hogy a homogám párkapcsolatokban élő nők aránya 44% (szlovákok 1990) és 64% (horvátok, románok 1990) között szóródik. Az időbeli trendeket tekintve nem egységes a kép. A horvát, a román és szlovén közösségek esetén meglehetősen egyértelműen úgy tűnik, hogy a rendszerváltást követően megnőtt az etnikailag vegyes párkapcsolatok jelentősége. A szerbeknél és a szlovákoknál ilyen változást nem tapasztalunk, míg a németek esetén egyenesen növekedett az etnikai homogámia. Így napjainkra valójában a magyarországi német közösség maradt

az, ahol jelentősebb, több ezres nagyságrendben vannak még olyan párkapcsolatok, amelyekben mindkét fél elsődlegesen német nemzetiségi identitású.

9. táblázat. Partnerrel élő nemzetiségiek együttélő gyermekeinek nemzetisége, nyelvismerete a párkapcsolat etnikai jellege szerint (1990, 2011)

anya „(első) nemzeti-sége”	apa „(első) nemzeti-sége”	1990	2011		
		gyermekek közül nemzeti-ségek aránya	gyermekek közül nemzeti-ségi nyelvet beszélők aránya	gyermekek közül (első) nemzetiségek aránya	gyermekek közül nemzeti-ségi nyelvet beszélők aránya
horvát	horvát	85,8%	89,8%	87,8%	84,8%
horvát	nem horvát	23,9%	34,8%	31,3%	45,8%
nem horvát	horvát	11,8%	20,0%	19,6%	34,8%
német	német	80,1%	60,5%	85,5%	62,1%
német	nem német	23,2%	48,7%	26,7%	50,9%
nem német	német	15,3%	20,2%	18,7%	44,5%
román	román	90,8%	74,6%	82,6%	79,2%
román	nem román	16,4%	23,9%	16,8%	42,5%
nem román	román	9,6%	15,9%	8,1%	26,8%
szerb	szerb	95,7%	96,3%	82,7%	85,7%
szerb	nem szerb	17,8%	33,7%	27,2%	56,4%
nem szerb	szerb	17,6%	18,9%	19,1%	41,2%
szlovák	szlovák	58,0%	61,1%	81,1%	64,3%
szlovák	nem szlovák	10,6%	15,5%	18,9%	32,9%
nem szlovák	szlovák	3,3%	8,2%	8,6%	16,9%
szlovén	szlovén	77,9%	86,8%	67,3%	75,3%
szlovén	nem szlovén	14,2%	22,6%	17,5%	31,0%
nem szlovén	szlovén	7,5%	12,8%	13,0%	28,3%

Mint már hangsúlyoztuk, a vegyes házasságok, párkapcsolatok elvileg nem kell, hogy a nemzetiségi öntudat átörökítésének az elvesztését eredményezzék, sőt akár etnikai nyereséghez is vezethetnek. Ebből a szempontból az a kulcskérdés, hogy a különböző párkapcsolatokban milyen eséllyel sikerül a gyermekekben továbbörökíteni a nemzeti-

ségi öntudatot és/vagy a nemzetiségi nyelv ismeretét. A népszámlálási adatbázis ennek a kérdésnek a vizsgálatára a szülőkkel/nevelőszülőkkel együtt élő gyermekek esetén ad lehetőséget. Itt meg tudjuk vizsgálni, hogy a nemzetiségi családokban a szülőkkel/nevelőszülőkkel együtt élő gyermekek „(első) nemzetisége” milyen, illetve, hogy a gyermekek beszélnek-e egyáltalán a nemzetiségi nyelvet. Elemzésünket a kétszülő családokra korlátoztuk.

A 9. táblázat adatai alapján elég sok következtetést le lehet vonni. Először is az adatok egyértelműen arra utalnak, hogy az etnikailag vegyes családok esetén igen alacsony esély van arra, hogy a gyermek nemzetiségi legyen. Ha az anya nemzetiségi, az apa nem, a nemzetiség átörökítésének aránya 11% (szlovákok 1990) és 31% (horvátok 2011) között szóródik. Ha az apa nemzetiségi és az anya nem ezek az arányok még alacsonyabbak: 3% (szlovákság 2011) és 20% (horvátság 2011) között szóródik. Az etnikai arány reprodukálásához 50% körüli arányok lennének szükségesek.

Az időbeli változások a kisebbségekre nézve pozitív irányú módosulásokat mutatnak a legtöbb vizsgált nemzetiség esetén. A részben horvát, német, szerb vagy szlovák vagy szlovén szülőktől származó gyermekek esetén 1990-hez viszonyítva 2011-re egyértelműen nőtt az esélye annak, hogy elsődleges nemzetiségük kisebbségi legyen. Egyedül a román közösség az, ahol nem egyértelmű, hogy 2011-ben nagyobb az esélye, mint 1990-ben egy vegyes házasságban született gyermeknek arra, hogy román elsődleges identitású legyen.

Az adatok azonban az intergenerációs asszimiláció másik fajtájának a létezéséről is tanúskodnak: két kisebbségi szülő esetén a gyermekek nem elhanyagolható arányban már nem kisebbségiként adták meg az (első) nemzetiségüket, vagyis az etnikai homogámia sem garancia a nemzetiségi tudatnak a következő generációra való átörökítésére.⁵¹ Egészen extrémén alacsony értéket figyelhetünk meg 1990-ben a szlovákságnál: A szlovák szüleikkel/nevelőszüleikkel együtt élő gyermekek

⁵¹ Ennek ellentéte az intergenerációs disszimilációnak az a formája, amikor két magyar nemzetiségű szülő gyermeke vallja magát nem magyar nemzetiségűnek. Ezzel az érdekes – de meglehetősen ritka – jelenséggel most terjedelmi okból nem foglalkozunk.

csak 58%-ban mondták magukat szlovák nemzetiségűnek (vagy a szülők nyilatkoztak így). Ezzel szemben két román szülő esetén ez érték 91% volt, és két szerb szülő esetén 96%. Az elmúlt két évtizedben ezen a téren jelentősen csökkentek a nemzetiségek közötti különbségek. 2011-ben a szlovénság (67%) kivételével 81% és 88% közötti értékeket figyelhetünk meg. Ez azt jelenti, hogy tíz etnikailag homogám nemzetiségi családba született gyermekből 1-2 már a szülői házban nem vállalja fel (első) nemzetiségének szülei nemzetiségét (vagy a szülők már nem tartják gyermekeiket a saját nemzetiségükhöz tartozónak).

Kérdés, hogy a szülői házból elköltözve milyen arányban változik meg majd ezeknek a fiataloknak a nemzetiségi önbesorolása. Itt figyelembe kell venni azt is, ahogy már jeleztük, hogy a kiskorú gyermekek esetén a népszámlálási gyakorlatban jellemzően a szülő diktálja be a nemzetiségi kérdésre adott választ. A következő népszámláláskor azonban – már felnőve – az egykori gyermekek jellemzően magukról nyilatkoznak. Könnyen előfordulhat, hogy a szülői „elképzelés” nem egyezik majd meg a gyermek saját nyilatkozatával.⁵²

A nemzetiségi identitáson túl a gyermekek nyelvtudása is vizsgálható. Vegyes házasságok esetén talán nem meglepő, hogy nem csak az elsődleges nemzetiségi identitás nem örökítődik át, de a nemzetiségi nyelvet sem beszéli már a gyermekek többsége. Ugyanakkor tény, hogy a nyelvtudás mértéke lényegesen nagyobb, mint a nemzetiségi identitás felvállalásáé. Itt is számít, hogy az apa vagy az anya-e a nemzetiségi fél. Ha az édesanya/nevelőanya nemzetiségi, szinte minden esetben lényegesen nagyobb az esély arra, hogy a gyermek megtanulja a kisebbségi nyelvet. Egyértelmű és fontos eltérést tapasztalunk, ha az 1990-es adatokat összevetjük a 2011-esekkel: A vegyes házasságokban a kisebbségi nyelv intergenerációs átörökítésének az esélye egyértelműen nőtt, a nemzetiségtől függetlenül. A nemzetiségek között különbségek ugyan-

⁵² Ez lényegében az asszimiláció egy harmadik formája, amit a heteroidentifikáció és autoidentifikáció eltérésére visszavezethető identitásváltásnak nevezhetünk (ld. Szilágyi N. Sándor: Az asszimiláció és hatása a népesedési folyamatokra. In: Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. Kolozsvár, 2004.

akkor nem tűntek el teljesen: a szlovák nyelv pozíciója mindmáig rossznak tűnik, összevetve nem csak a német, de akár a szerb nyelvvel is.

Érdekes kutatási eredménynek tűnik, hogy a vegyes házasságokkal szemben az etnikailag homogám nemzetiségi családok esetén van olyan közösség, ahol a nemzetiségi nyelv átadásának esélye kisebb, mint a nemzetiségi öntudat átörökítésének esélye (horvátok, németek, románok és szlovákok esetében). Míg – mint korábban láttuk – a nemzetiségi családokban a szülőkkel/nevelőszülőkkel együtt élő gyermekek többsége nemzetiségi, addig a németek és a szlovákok esetén kisebb arányban beszélik a nyelvet. Talán nem véletlen, hogy pont arról a két nemzetiségről van szó, ahol a Magyarországon hagyományosan beszélt nemzetiségi dialektus sok esetben igencsak eltér a kodifikált államnyelvi nyelvváltozattól (ld. sváb vs. hochdeutsch), így a csak beszélt formában létező anyanyelvi dialektus átadása sok esetben mindenféle segédeszköz (gyermekkönyvek, stb.) nélkül kellene, hogy történjen.

(Kissé szubjektív) következtetések

A hazai népszámlálási gyakorlatban és adatközlésben használt fogalmak igen változékonyak. Egy nemzetiségi közösség nagyságának jellemezésére leginkább használt két mérőszám a 'nemzetiség' és a 'nemzetiséghez tartozó' gyakorlatilag népszámlálásról népszámlálásra bővült és hígult. Elsődlegesen ennek a következménye, hogy az őshonos hazai nemzetiségek létszáma 1990-et követően jelentős növekedést mutat. Ezek az eredmények gyakorlati szempontból egyfelől igen kedvezőek a magyar állam, a mindenkori politikai vezetés számára, hiszen arról tanúskodnak, hogy a magyarországi kisebbségi közösségek helyzete látszólag jó, létszámuk növekszik.⁵³ Másfelől a látszólag növekvő létszámadatok fon-

⁵³ Például a szakminiszter nyilatkozata szerint „Magyarországon olyan nemzetiségpolitika van, amelynek nincsen párja Európában, ugyanis folyamatosan növekszik a magukat valamilyen nemzetiséghez tartozók száma” Letöltés helye: <http://mno.hu/belfold/balog-nem-adjuk-fel-a-magyar-nemzet-hatarok-feletti-bekes-ujraegyesiteset-1288574>; letöltés ideje: 2015. 09. 30.

tos legitimációs alapot jelentnek hazai kisebbségi közösségek vezetői számára is, ráadásul 2011-et követően egyben anyagi források és szabályozási lehetőségek is kötődnek ezekhez a hivatalos statisztikai adatokhoz.

A fenti politikai, államigazgatási szempontból teljesen érthető jelenségek azonban lassan már a témával foglalkozó kutatók számára is elfedik azt a tényt, hogy nemzetiségi statisztikákra vonatkozó elsődleges, hivatalosan publikált adatok módszertani okok miatt sem időbeli, sem nemzetközi tudományos igényességű összehasonlításra nem alkalmasak. Amennyiben változatlan fogalmi keretet, mérőszámokat használunk valójában egészen más, a hivatalostól eltérő képet kapunk a hazai nemzetiségek helyzetéről.

Eredményeink arra utalnak, a hat vizsgált hazai őshonos nemzetiségi közösségből ötnek a létszáma semmiképpen nem növekszik, és demográfiai szempontból tartósan képtelen önmaga újratemelésére. A kivételt egyedül a német közösség jelentheti. A kisebbségi közösségek fennmaradását veszélyeztető rossz demográfiai perspektívák elsődlegesen oka a nemzetiségileg vegyes házasságok tartósan igen magas aránya, és vegyes családokban felnövekvő újabb generációk aszimmetrikus etnikai szocializációja. A népszámlálási adatok elemzése is alátámasztja a kvalitatív vizsgálatok eredményeit: az etnikailag vegyes házasságokban felnövekvő gyermekek többsége magyar nemzetiségű és jelentős részük a nyelvet sem beszéli már. Az (elsődleges) nemzetiségi identitás megtartása és átörökítés valójában csak azokban a ritka esetekben következik be nagy valószínűséggel, amikor egy hagyományos nemzetiségi közegben etnikailag homogám családból származó gyermek felnőve sem költözik el az adott közösségből. Tehát azok a zárt etnikai szigetet alkotó települések jelenthetnék a hazai hagyományos etnikai kisebbségek továbbélésének a zálogát, amelyek képesek lennének megtartani, helyben tartani a fiatalabb generációkat.

Az 1990-és és a 2011-es adatok összevetése arra is utal, hogy egy tartós, a nemzetiségi közösségek számára végzetesnek tűnő folyamatról van szó. Az etnikai reprodukció esélye már igen alacsony volt 1990-ben is, és a helyzet nem romlott a rendszerváltás óta, sőt néhány területen – például a vegyes házasságokon belüli etnikai szocializáció területén

– még javult is. Ez a kis mértékű pozitív változás azonban távolról sem jelenti azt, hogy ezek a hazai kisebbségi közösségek saját demográfiai erőforrásaikra támaszkodva fenn lennének képesek maradni: generációról-generációra gyorsan zajlik ezen hazai nemzetiségek feloldódása a magyar közösségben, és ebben a folyamatban nem történt változás a rendszerváltást követően sem.

Az igen gyors felszámolódás felé vezető összképen az változtatott néhány esetben, hogy nemzetközi vándorlás keretében arányát tekintve igen komoly utánpótlás érkezett a környező országokból. Egyre nagyobb arányban ezen Magyarországra áttelepültek azok, akik – identitás szempontjából – a hazai nemzetiségi közösségek 'kemény magját' jelentik, jelenthetnék. Az adatok azonban arra utalnak, hogy e bevándorló csoportok egy jelentős része csupán ideiglenesen, állampolgársági igény nélkül tartózkodik Magyarországon (például itt tanuló egyetemista, vagy itt telket vásárló nyugdíjas), más alcsoportok (pl. rajkai szlovákság) pedig sem társadalmilag, sem földrajzilag nem kapcsolódnak az őshonos közösségekhez.